

”KÄVIN KIIREESTIN KAUPASSA”
TUTKIMUS KOLMEVUOTIAAN LAPSEN KIELESTÄ

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
12.1.2021

Helmi Yrjänä

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TEORIATAUSTA JA MENETELMÄ	3
2.1. Tutkimuksen keskeiset käsitteet	3
2.2. Leikin kieli	4
2.3. Aiempaa tutkimusta	4
2.4. Tutkimusmenetelmä	6
3. AINEISTO	7
4. ANALYYSI	9
4.1. Lapsen kielen esittelyä	9
4.2. Yleiskielisyydet	10
4.2.1. Ulkoa opittu yleiskieli	10
4.2.2. Elävät yleiskielisyydet	12
4.3. Lapsenkielisyydet	13
4.3.1. Fonologiset poikkeamat	14
4.3.2. Morfologiset poikkeamat	15
4.3.3. <i>n</i> -loppuiset sananmuodot	17
4.3.3.1. <i>sti</i> -adverbitapaukset	18
4.3.3.2. Translatiivitapaukset	19
4.3.3.3. Rajageminaatiot	20
4.3.4. Lapsen luomat sanat	21
5. PÄÄTÄNTÖ	24
LITTEROINTIMERKIT	27
LÄHTEET	28

1. JOHDANTO

Tutkin kolmevuotiaan lapsen kieltä ja sitä, millaista morfofonologista vaihtelua siinä esiintyy. Käytän lapsesta pseudonyymiä eli peitenimeä Sofia. Sofialla on kielessään omanlaatuisia piirteitä, jotka herättivät mielenkiintoni alkaa tutkia asiaa. Tutkimukseni laajeni edetessään kuvailemaan lapsen puheen lapsenkielisyyksiä sekä yleispuhekielestä eroavia yleiskielisyyksiä. Tutkielmani aineisto on kerätty videoimalla lapsen ja aikuisen välisiä leikki-tilanteita, joten leikin kieli on olennainen asia tutkimukseni kannalta. Leikin kieltä avaan tarkemmin luvussa 2.2.

Tutkimukseni kuuluu lapsenkielen tutkimusalaan. Viime vuosikymmenillä lapsenkieltä on tutkittu kielipillillisestä näkökulmasta melko vähän. Tutkimukseni palaa siis 40–50 vuoden takaiseen lapsenkielen tutkimusperinteeseen, jossa tutkitaan lähinnä yhden lapsen kielen erityispiirteitä laajasti tai useamman lapsen kielessä ilmenevää tiettyä piirrettä. Käsittelen tutkielmassani ainoastaan yhden lapsen kielessä ilmeneviä erityispiirteitä, joten tutkimustuloksia ei voi yleistää. Suurin osa piirteistä on kuitenkin yleisesti tunnettuja lapsenkielessä, joten voin verrata aineistosta tekemiäni havaintoja aiempaan tutkimukseen. Aikaisempaa tutkimusta Sofian puheessa esiintyneiden erityispiirteiden tapaisista piirteistä etsiessäni löysin jostakin piirteestä ainoastaan yhden lyhyen maininnan, joten tutkimukselle on tarvetta.

Tutkimuskysymykseni on:

Millaisia yleispuhekielestä poikkeavia morfofonologisia piirteitä ja sanavalintoja lapsen puheessa esiintyy?

Tutkielmassani käsittelen ja analysoin fonologisia, morfologisia ja morfofonologisia piirteitä sekä lapsen käyttämiä sanavalintoja. Lapsenkieleen kuuluvia piirteitä ilmenee vaihtelevasti monella kielen osa-alueella, joten aineistoni suppeuden takia ainoastaan yhden osa-alueen käsittely ei olisi riittänyt tutkielmaksi. Vertaan lapsen kieltä yleispuhekieleen yleiskielen sijaan, koska lapsi käyttää välillä leikeissään myös yleiskieltä, eikä puhutun kielen vertaaminen yleiskieleen tässä olisi ollut mielekästä. Avaan käsitteitä yleiskieli ja yleispuhekieli luvussa 2.1.

Kutsun lapsen käyttämässä kielessä esiintyviä piirteitä poikkeamiksi enkä virheiksi, koska tapaukset ovat ominaisia lapsenkielelle. Lapsen omat ratkaisut eivät sinänsä ole väärin, ne vain poikkeavat aikuisten käyttämästä kielestä.

Käsittelen tutkielmassani ensin luvussa 2 teoriataustaa, aiempia tutkimuksia ja tutkimusmenetelmääni. Sen jälkeen esittelen aineiston luvussa 3. Analyysiosuudessa eli luvussa 4 käyn kielen osa-alue kerrallaan tutkielmaan liittyviä lapsenkielen piirteitä läpi, ja lopuksi luvussa 5 pohdin tutkimustuloksia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2. TEORIATAUSTA JA MENETELMÄ

Tässä luvussa avaan ensin tutkimuksen keskeiset käsitteet (2.1.) ja esittelen leikin kieltä (2.2.). Sitten käsittelen muutamia tutkimuksia omaan tutkimukseeni liittyen (2.3.). Lopuksi esittelen tutkimusmenetelmäni (2.4.).

2.1. Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tutkielmassani vertaan lapsen kielessä ilmeneviä piirteitä **yleispuhekieleen**. Harri Mantila (2004) määrittelee yleispuhekielen piirteitä kolmella tasolla. Yleiset ja neutraalit piirteet ovat tunnettuja kaikkialla puhutussa suomessa. Näitä ovat monikon ensimmäisen persoonan funktiossa käytettävä passiivimuoto, kuten *me juostaan*, monikon kolmannessa persoonassa käytettävä yksikkö, kuten *ne laittaa*, *i:n* loppuheitto, esimerkiksi *viis* ja *laulo* 'lauloi', jälkikomponentin katoaminen *i*-loppuisissa diftongeissa, kuten *keltanen* ja *ilonen* sekä *se-* ja *ne-*pronomien käyttö kolmannen persoonan pronomineina. Toisen tason piirteet ovat maantieteellisesti niin laajoja, ettei niiden perusteella voi tunnistaa puhujan kotoa. Tällaisia kaikille suomalaisille tuttuja piirteitä ovat svaavokaali ja yleisgeminaatio, esimerkiksi *palakka* 'palkka' ja *tullee* 'tulee'. Viimeisellä tasolla olevat piirteet ovat yleistyneitä puhekielen piirteitä, jotka valtaavat sekä sosiaalisesti että maantieteellisesti alaa. Jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutuminen on perinteisin esimerkki näistä. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi *autoo* ja *lehtee*. (Mantila 2004: 325–326.)

Yleiskieli on kieltä, joka noudattelee yleisesti hyväksytyjä normeja. Yleiskielen voi jakaa kirjoitettuun yleiskieleen ja puhuttuun yleiskieleen. Kielenohjailu ja kielen normittamispyrkimykset kohdistuvat yleensä yleiskieleen. Yleiskieltä käytetään lähinnä julkisesti puhuessa. (Ikola 1972: 19.) Koivusalon (1979) mukaan yleiskieli on muotoasultaan kodifioitua kieltä, jonka sanasto on kieliyhteisössä iästä tai ammattitaustasta riippumatta yhteisesti tunnettua. Lisäksi yleiskieli on yksinkertaista virke- ja lauserakenteiltaan. (Koivusalo 1979: 217, 220.) Tutkielmassani käytän sanaa **yleiskielisyys** puhuessani yleiskielisistä piirteistä.

Kutsun **lapsenkieleksi** lapsen käyttämää kieltä. Lapsenkieleessä voi ilmetä lapsen luomia uudissanoja, kuten *vilkkumet* 'tuulilasinpyyhkijät', fonologisia poikkeamia, kuten *pruunu* 'kruunu' tai yleispuhekielestä poikkeavia muotoja taivutuksessa tai johtamisessa, esimerkiksi *pääsettiin* 'päästiin'. Kutsun **lapsenkielisyyksiksi** lapsen puheessa ilmeneviä lapsenkielen piirteitä.

2.2. Leikin kieli

Lapsi rakentaa leikkiä kielellä, sanallisesti. Leikin kielellä on oma, melko vakiintunut muotonsa, jossa todellisuuden tasot ja puhujan äänet vaihtelevat sujuvasti. Leikissä lasten käyttämät kielen konstruktioit on omaksuttu sosiaalisesta ympäristöstä, mutta niillä on leikissä omia tarkoituksiaan. (Kauppinen 2012: 590.) Leikissään lapsi käsittelee kokemuksiaan, hahmottaa asiayhteyksiä ja luo erilaisia tilanteita leikissä. Leikkijä siis tutkii ja kuvaa todellisuuden luonnetta. (Orpana 1984: 9.)

Jokainen lapsi, jolle luetaan, tutustuu yleis- ja puhekielen eroihin. Monipuolisesti kielellisiä virikkeitä saanut lapsi oppii tunnistamaan myös puhekielen erilaiset piirteet. Lapsi soveltaa oppimiaan yleis- ja puhekielisiä tyylejä leikeissään esimerkiksi erilaisiin rooleihin eläytyessään. Kun leikki jäljittelee aikuisten elämää, myös kieli voi jäljitellä virallista puhetapaa. (Orpana 1984: 31.) Leikkiessään lapset eivät puhu kuten he muissa tilanteissa puhuisivat, vaan leikin puheessa on erilainen intonaatio, mahdollisesti täysin uusia sanavalintoja, joskus kirjakieltä ja lapselle uusia kieliopillisia rakenteita. (Viljamaa & Yliherva 2020: 210.)

2.3. Aiempaa tutkimusta

Lapsenkieltä on tutkittu viime aikoina huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi 1980–90-luvuilla. Uusimmat lapsenkielen tutkimukset ovat olleet lähinnä vuorovaikutus- ja keskustelunanalyttisiä tutkimuksia, eikä kielen rakenteeseen ole keskitytty. Oman tut-

kielmani tapaisia yhden lapsen kielen erityispiirteiden tutkimuksia on Oulussa tehty jonkin verran juuri 80- ja 90-luvuilla. Esittelen seuraavaksi niistä muutaman, jotka käsittelivät samanlaisia piirteitä kuin tässä tutkielmassani käsittelen.

Eila Hyrkäs (1989) tutki pro gradu -tutkielmassaan 2 vuoden ja 5 kuukauden – 4 vuoden ja 7 kuukauden ikäisen pojan lapsenkielen erityispiirteitä. Hän käsitteli laajasti kieliopin eri osa-alueilla esiintyneitä poikkeamia aikuiskielestä sekä lapsen leikeissä käyttämän kielen erityispiirteitä. Hyrkäksen aineistossa oli eniten syntaktisia erityispiirteitä, sitten sanastollisia, fonologisia, morfosyntaktisia, morfofonologisia sekä morfologisia poikkeamia. Morfofonologisista ja morfologisista poikkeamista yleisimpiä olivat astevaihteluun ja muuhun sanavartaloon liittyvät poikkeamat. Suurin sanaston erityispiirteiden ryhmä koostui lapsen itse luomista sanoista. (Hyrkäs 1989: 114–116.)

Hilkka Oikarisen (1987) pro gradu -tutkielmassa käsiteltiin oululaistytön lapsenkielen piirteitä. Oikarisen tutkimuksen kohteella, Hanna-Leenalla oli hyvin luovaa sanaston kehittämistä. Hän kehitti sanoja tarpeeseen: jos hänen sanavarastossaan oli aukko jonkin sanan kohdalla, hän loi uuden sanan, jota saattoi käyttää ainoastaan kerran. (Oikarinen 1987: 60.)

Irma Liikanen (1991) esitteli pro gradu -tutkielmassaan lapsen kielenomaksumisen luovuutta. Liikanen kuvaili työssään lasten taivutusvirheitä, neologismeja eli uudissanoja sekä leikkien kieltä. Hänen mukaansa uudissanoissa lapsen luovuus pääsi näkyvimmin valloilleen. Yhdyssanat, omaperäiset kausatiivijohdokset ja substantiiveista johdetut verbit olivat tuottoisimpia ryhmiä lapsilla. Liikanen havaitsi, että suomen kieltä omaksuvalla lapsella on kielen morfofonologisten ja morfologisten sääntöjen paljouden vuoksi paljon poikkeamia aikuisten kielestä. (Liikanen 1991: 73–74.)

Viimeinen esittelemäni tutkimus on vain vuoden vanha ja Tampereen yliopistossa tehty. Terhi Savonen (2019) tutki pro gradu -tutkielmassaan suomenkielisten lasten sananmuodostusta ja johdosten käyttöä. Tutkimuksessa keskityttiin erityisesti uusiin, vakiintumattomiin johdoksiin sekä johtamisen ja taivuttamisen rajalla sijaitseviin ilmiöihin. Sananmuodostukseen liittyen tutkielmassa vertailtiin aineiston uudissanoja aiempiin suomalais-

tutkimuksiin. Savosen aineiston yhdellä lapsella esiintyi samanlaista *sti*-adverbeihin li-
sättyä *n*:ää kuin tutkielmani Sofialla (ks. luku 4.3.3.). Lapsella piirrettä ilmeni vielä 8-
vuotiaana, joten hän oli oppinut sen hyvin pysyvästi. (Savonen 2019: 32.)

2.4. Tutkimusmenetelmä

Olen litteroinut aineistostani lyhyitä keskusteluja, joissa Sofian puheessa ilmenee fonolo-
gisia, morfologisia, morfofonologisia ja sanastollisia poikkeamia. Olen luokitellut poik-
keamat karkeasti lapsenkielisyyksiksi, yleiskielisyyksiksi ja yleispuhekielisyyksiksi.
Lapsenkielisyyksistä olen eritellyt kielen eri osa-alueisiin kuuluvat piirteet, joita olen ana-
lysoinut tarkemmin. Litteraateista olen poiminut yleiskielisyyksiä, joita olen verrannut
yleispuhekielen vastineisiin. Yleispuhekielisyydet ovat vertauskohtana tutkielmassani,
joten en analysoi niitä muuten. Yleispuhekieleen kuulumattomia murrepiirteitä en ole
luokitellut poikkeamiksi, enkä siis ole käsitellyt niitä tutkielmassani tarkemmin (ks. luku
3).

Fonologisella analyysillä olen analysoinut fonologisissa poikkeamissa äänteiden ääntö-
paikkoja ja -tapoja sekä sitä, miksi jotkin äänteet ääntyvät poikkeavasti tietyissä ään-
neympäristöissä. Morfologisia poikkeamia olen tarkastellut morfologisen analyysin
avulla. Olen verrannut poikkeamia aiemmissa tutkimuksissa havaittuihin lapsenkielen
piirteisiin ja analysoinut poikkeamista, miksi ne todennäköisesti ovat ilmenneet lapsen
puheessa.

Lapsen luomia sanoja olen analysoinut niiden muodostustapojen kannalta ja verrannut
niitä aiempiin tutkimustuloksiin. Morfofonologisia piirteitä tutkin morfofonologisella
analyysillä. Morfofonologiassa tarkastellaan taivutettaessa tapahtuvia äännemuutoksia
sanoissa ja muissa morfeemeissa, esimerkiksi sijapääätteissä tai persoonatunnuksissa. Esi-
merkiksi rajageminaatio eli loppukahdennus on morfofonologinen ilmiö. (Kunnari & Sa-
vinainen-Makkonen 2004: 110–111.) Tutkielmassani olevista esimerkeistä olen lihavoit-
nut kohdan, johon haluan huomiota kiinnittää.

3. AINEISTO

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni aineiston ja kerron hieman Sofian puheeseen vaikuttavia taustatekijöitä. Pääaineistoni on videoaineisto, joka koostuu noin 3;0–3;5-vuotiaan (3;0 = 3 v 0 kk) lapsen ja aikuisen kommunikaatiosta leikki-tilanteissa. Aineisto on kerätty vuonna 2020 huhtikuun ja syyskuun välisenä aikana, ja sitä on yhteensä hieman alle yksi (1) tunti ja 10 minuuttia. Videoiden lisäksi aineistossani on joitakin lapsen äidin tekemiä merkintöjä lapsen kielestä. Videoaineistoni videoiden kestot ja lapsen senhetkiset iät näkyvät alla olevassa taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Videoaineistoni.

	Videon kesto (min)	Ikä (3;4 = 3 v 4 kk)
Video 1	25	3;0
Video 2	26	3;0
Video 3	5,5	3;1
Video 4	2,8	3;2
Video 5	9	3;4
Video 6	1,5	3;4

Tutkielmassani esiintyvien esimerkkien perään olen merkinnyt niiden lähteeksi videon numeron. Taulukon 1 avulla on siis mahdollista tutustua siihen, missä ikävaiheessa mikäkin piirre on aineistossa esiintynyt.

Aineistossa esiintyvistä aikuisesta käytän litteraateissa pseudonyymiä Liisa. Hän on lapselle hyvin tuttu, joten aineisto on todellisuutta vastaavaa ja luonnollista. Sofia käy pohjoissavolaisessa päiväkodissa, ja kotona toinen vanhemmista puhuu Pohjois-Savon murretta, toinen yleispuhekieltä. Lapselle on pienestä pitäen luettu todella paljon, ja hän on kuunnellut äänikirjoja, joten hän on kuullut myös kirjoitettua yleisikieltä.

Lapsen puheessa esiintyvät Pohjois-Savon murrepiirteet, kuten erityisgeminaation *leikitään*, jätän erikseen käsittelemättä, jotta saan rajattua tutkielmani sopivasti. Selkiytän näin myös omaa työtäni: murrepiirteiden erittely olisi huomattavasti hankalampaa itselleni, koska käytän lähes samanlaista kielimuotoa omassa puheessani kuin aineiston lapsi.

Videoaineiston olen saanut käsiteltävään muotoon litteroimalla. Litteroinnissa olen käyttänyt apuna ELAN-sovellusta, ja Harri Mantilan ja Matti Pääkkösen periaatteiden (Mantila & Pääkkönen 2010: 31–34) mukaan olen litteroinut aineistoesimerkkini karkeasti. Olen jättänyt joitakin tutkielmani kannalta epäolennaisia litterointimerkintöjä käyttämättä. Periaatteista poiketen olen merkinnyt vokaaleille ja konsonanteille vain pitkän tai lyhyen kestoasteen ja erikoisgeminaation pitkänä konsonanttina sekä jättänyt diftongin-reduktiot, diftongin avartumat ja vokaalienvälisen tavunrajan merkitsemättä. Litterointimerkit löytyvät tutkielman lopusta.

4. ANALYYSI

Tässä pääluvussa esittelen ensin yleisesti Sofian kieltä ja siihen liittyvää leikin kieltä (4.1.). Sen jälkeen käsittelen erillisinä alalukuina Sofian kielessä ilmeneviä yleiskielisyyksiä (4.2.) ja lapsenkielisyyskäsitteitä (4.3.). Lapsenkielisyyskäsitteistä käsittelen fonologisia (4.3.1.) ja morfologisia poikkeamia (4.3.2.), *n*-loppuisia translatiivi- ja *str^x*-adverbi- sekä rajageminaatiotapauksia (4.3.3.) ja lapsen luomia sanoja (4.3.4.).

4.1. Lapsen kielen esittelyä

Sofian kieli on hyvin pitkälle kehittynyttä, monipuolista ja luovaa. Suurimmaksi osaksi kieli vastaa aikuisten käyttämää kieltä, mutta välillä siinä ilmenee poikkeavia piirteitä. Kaikki videoaineisto on kerätty leikki-tilanteista, joten lapsen käyttämää kieltä ei suoraan voi yleistää hänen muissa tilanteissa käyttämäänsä kieleen (ks. Luku 2.2.). Leikin kieleen kuuluu leikin ominaispiirteitä. Sofia esimerkiksi käyttää lasten leikille ominaisia *leikisti*-operaattoreita (esimerkit (1) ja (2)), joilla hän määrittelee muille, että kyse on leikistä (ks. Orpana 1984: 19).

- (1) Liisa: *saako niiltä vaatteet pois*
Sofia: *saa tällee, leikistiv voi ottaa* (Video 2)
- (2) Liisa: *äiti saako ruohoo syyä*
Sofia: *öö, leikistin* (Video 3)

Alun perin mielenkiintoni herättäneiden *n*-loppuisten muotojen (ks. esim. esimerkki (2) ja luku 4.3.3.) lisäksi Sofian puheessa esiintyy satunnaisesti muun muassa Laalon (2011: 231–) tutkima vokaalivartaloistumista, kuten muodossa *pääsettiin* 'päästiin', ja aste-vaihtelu- tai monikon partitiivitaivutusongelmia, jotka ovat melko yleisiä lapsenkielessä (ks. luku 4.3.2. sekä esim. Hyrkäs 1989: 44–54, Oikarinen 1987: 41–44 ja Liikanen 1991). Sofia luo myös omia uudissanojaan, ja hänellä on muita keinoja selvittää hankalista sanoista. *Vilkumet* esimerkiksi ovat 'tuulilasinyyhkijät'. Lapsen sanastoa käsittelen tarkemmin luvussa 4.3.4. Sofialla ilmenee välillä myös fonologisia "virheitä", kuten assimilaatioita (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2004: 103). Näistä esimerkkejä ovat *muomailumaha* 'muovailuvaha' ja *panda* tai *banda* 'hiuspanta' (ks. luku 4.3.1.).

4.2. Yleiskielisyydet

Seuraavaksi tarkastelen Sofian kielessä ilmeneviä yleiskielisyyksiä. Aloitan aiheen käsitelyn ulkoa opitusta yleiskielestä ja leikissä ilmenevästä tarinallisuudesta (4.2.1.). Jatkan luvussa 4.2.2. Sofian puheessa ilmenevien yleiskielisyyksien analysoinnilla.

4.2.1. Ulkoa opittu yleiskieli

Yksi Sofian suosikkisaduista toisen ja kolmannen ikävuoden vaihteessa oli satu kolmesta karhusta ja tytöstä, jonka nimi vaihteli version mukaan Kultakutrista Liisakultaan. Satua luettiin ja kuuntelutettiin Sofialle hänen pyynnöstään niin paljon, että hän oppi itsekin kertomaan sen. 3;0 ikäisenä Sofia kertoi satua täysin kesken muiden leikkien (esimerkki (3)). Sofian kertomassa sadussa esiintyi sellaisia sanoja, joiden uskoin tulevan suoraan hänelle luetusta sadusta. Esimerkiksi ”*kuljeskeli lähistöllä*” oli epätavallinen ilmaus kolmevuotiaan suusta. Kyselin Sofian äidiltä, mistä kirjasta tälle oli luettu satua, ja sain kuulla, että satua oli luettu kahdesta eri kirjasta ja vielä kuuntelutettu yhdeltä YouTube-videolta.

(3) [Sofia kaivaa paperikassin pohjalta tavaroita]

Sofia: [huudahtaa] *rahoja*

Sofia: *kultakutri ja kolme karhua. eräänä päivänä, äitikarhu k(tti) suuren suuren kupillisen [muminaa ja kolinaa, koska tonkii samalla kassia] kau(– –) puu(– –), läh(retään) (kä)velylle s(– –) kum puuro viilenee s(– –) isäkarhu, niin he lähtivät. kuljeskeli lähistöllä.* (Video 1)

Yksi kirja, josta satua oli luettu, oli Hanhiemon satuaarre (Saarikoski 1976). Esimerkissä (4) näkyy siitä löytyvän sadun ”Kolme karhua” alusta lyhyt pätkä.

(4) *Kolme karhua*

--

Eräänä aamuna Äitikarhu keitti puuroa aamiaiseksi ja pani sitä suuren suureen kuppiin Isäkarhulle, aika suureen kuppiin itselleen ja pikkuiseen kuppiin Vauvakarhulle. (Saarikoski 1976: 37)

Kun esimerkkiä vertaa Sofian kertomaan, on molemmissa samantyylinen *eräänä aamuna/päivänä* -aloitusrakenne. Molemmissa on myös *suuren suuri kuppi*, joten oletan Sofian oppineen ilmauksen juuri tästä sadun versiosta. YouTubesta löytyvä *Kultakutri ja kolme karhua* selvensi Sofian kertomuksen loppuosan taustan (Bedtime stories collection 2015, esimerkki (5)). Sofia kertoi suoraan videolla luettavan sadun sanoin isäkarhun ehdotuksen ja karhujen lähdön kävelylle.

(5) kultakutri ja kolme karhua

--

lähdetään kävelylles sillä aikaa, kum puuro viilenee, ehdotti isäkarhu. ja niin he lähtivät.

sillä aikaa tyttö nimeltään kultakutri kuljeskeli lähistöllä. (Bedtime stories collection 2015)

Sofian satu ei ole aukoton, vaikka melko hyvin ulkoa hän osaakin sen kertoa. Hän unohtaa kokonaan kertoa, kuka *kuljeskelee lähistöllä*. Puutteen selitys voisi olla se, että Sofia kertoo satua vain itselleen ja osin päänsä sisällä. Ehkä hän ei ole vain muistanut sanoa sitä ääneen.

Koska Sofia näin saattaa kesken muiden leikkienkin kertoa jotakin tarinaa, ei ole ihme, että leikeissä ilmenee tarinankerronnallisia piirteitä. Sofia saattaa selostaa leikkinsä tarinaa ja tapahtumia, kuten esimerkistä (6) huomataan.

(6) Sofia: *nyt om minullakiv väsy, minä nuku* 'ulkona hyvää yötä

Liisa: *yötä*

Sofia: *minä olev vielä nukkumassa*

Sofia: *justihem minä olem menossa* (Video 1)

Selostamisen lisäksi huomattava tarinankerronnallinen piirre on yleiskielen käyttäminen. Yleiskielen käyttämisen luen tarinankerronnalliseksi piirteeksi, koska lapselle luetut kirjat ja äänikirjat ovat lähes poikkeuksetta yleiskielisiä. Yleiskielen käyttämisen syynä voi olla, että Sofia leikkii jotakin muuta henkilöä ja puhuu rooliin sopivasti yleiskielisemmin. On myös mahdollista, että Sofia erottaa leikin oikeasta elämästä käyttämällä hänelle luettujen satujen ja kertomusten tavoin yleiskieltä. Seuraavaksi tarkastelen Sofian eläviä yleiskielisyyksiä ja vertailen niitä yleispuhekielen vastineisiin.

4.2.2. Elävät yleiskielisyydet

Sofian spontaanissa puheessa ilmenevät yleiskielisyydet ovat elävää puhetta. Hän ei ole oppinut niitä mistään ulkoa, toisin kuin luvun 4.2.1. sadun pätkän. Yksi Sofian puheessa välillä ilmenevä yleiskielinen muoto on NUT-partisiippi, kuten esimerkeissä (7) ja (8). Kettusen (1940: kartta 32) mukaan NUT-partisiippi toteutuu muodossa *nähny*^(x) hyvin laajasti Pohjois- ja Etelä-Karjalaa sekä Etelä-Savoa lukuun ottamatta. Piirteen voisi sanoa kuuluvan yleisiin ja neutraaleihin yleispuhekielen piirteisiin, koska se on varmasti tunnettu kaikkialla puhutussa suomessa. Sofian tuottamat *ostanut* ja *kuivunut* ovat siis yleiskielen normien mukaisia muotoja.

(7) *minä oon niitä herkuja **ostanut**, **katso*** (Video 1)

(8) *tämä naama oj jo, ihan, tämä naama on aivan **kuivunut*** (Video 2)

Esimerkissä (7) esiintyvä *katso* on yleiskielinen muoto. Pohjois-Savossa *ts*-yhtymä esiintyy Kettusen murrekartaston (1940: kartta 8) mukaan muodossa *ht*. Mantilan (2004: 327) mukaan *ts*-yhtymässä läntinen *tt*:llinen variantti yleistyy nykyään *ht*-alueille, joten Sofian murreympäristöön sopisi joko muoto *kahto* tai *kato*. *tt*:llinen variantti on yleistyvä puhekielen piirre, jonka mukaisesti *katso* esiintyisi yleispuhekielessä muodossa *kato*.

Sofian idiolektiin eli omaan henkilökohtaiseen kielenkäyttötapaan, yksilömurteeseen, kuuluu yleisgminaatio. Yleisgminaatio kuuluu Mantilan mukaan myös maantieteellisesti laaja-alaisiin puhekielen piirteisiin (Mantila 2004: 326). Yleisgminaatio ei kuitenkaan toteudu aina Sofian puheessa leikkiessä (esimerkit (9) ja (10)).

(9) *minä ostin myöös sinullem muomailumahhaa tännek **kotiin*** (Video 2)

(10) *minä kaajan tästä sinullem muomailumahaa aivam **pikkuisen*** (Video 2)

Sofialla yleisgminaation voi nähdä muun muassa esimerkissä (9) *muomailumahhaa* tai esimerkissä (29) *talloon* (s. 19). Kuitenkin Sofia käyttää yleiskielisesti geminoitumatonta muotoa esimerkeissä (9) *kotiin* ja (10) *muomailumahaa*. Hänen puheenvuoroissaan (esim. esimerkit (9) ja (10)) ilmeneekin mielenkiintoisesti se, että hän muuttaa kielensä yleiskielisemmäksi vuoron loppuun mennessä. Hän aivan kuin muistaa kesken puheen puhuvansa jonkin leikin roolihahmon äänellä.

Esimerkissä (10) *pikkuisen* on säilynyt *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentti eli *i*. Mantilan (2004) luokituksen mukaan *i*-loppuisten diftongien jälkikomponenttien kato olisi yleinen ja neutraali puhekielisyys (Mantila 2004: 326). Yleispuhekielinen muoto sanasta *pikkuinen* olisi siis *pikkunen*, joten Sofian tuottama muoto on yleiskielinen.

Sofian äidin kertoman mukaan Sofia käytti toisen ikävuoden lopussa runsaasti possessiivisuffikseja. Aineistossani niitä ilmeni vain muutamia kertoja. Sofia oli siis aineiston mukaan mukauttanut kieltään yleispuhekielisemmäksi possessiivisuffiksien osalta. Esimerkissä (11) ja (12) näkyy yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan possessiivisuffiksit.

(11) *sinä saat sillä aikaa pelata **tapletillani*** (Video 4)

(12) *hyppääs **sänkyysi**, niil lähdettään* (Video 6)

Molemmissa yllä olevissa esimerkeissä Sofialla oli leikki menossa. Esimerkissä (11) Sofia oli kotileikin äitiroolissa, ja esimerkissä (12) hän leikki barbeilla ja puhui nukkeäidin äänellä. Mielenkiintoista on, että Sofia käyttää esimerkissä (12) *ht*-yhtymän heikon asteen yleiskielistä vastinetta *hd*:tä sanassa *lähdettään*, jossa ilmenee myös selkeä murteellinen piirre erikoisgeminaatio. Hän siis vaihtaa puhetapaansa yleiskieliseksi ja oman idiolektinsa mukaiseksi yleispuhekieleksi murteineen täysin kesken puheensa.

Huomasin aineistosta Liisankin muuttavan yleispuhekielen yleiskieleen Sofian kanssa leikkiin eläytyessään, kuten esimerkiksi Videossa 6 ilmeni: ”*miten me pääsemme uimarannalle*”. Mantilan (2004: 325) mukaan yleispuhekielessä käytetään passiivia monikon ensimmäisen persoonan funktiossa, mutta tässä Liisa käytti yleiskielin normien mukaisesti monikon ensimmäisen persoonan päätettä.

4.3. Lapsenkielisyudet

Sofian puheessa ilmenee erilaisia lapsenkielisyyksiä. Lapsilla on luontainen tapa muokata sanoja yksinkertaisemmiksi (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2004: 102). Tässä luvussa tarkastelen Sofian lapsenkielisyyksistä fonologisia poikkeamia (4.3.1.), morfologisia poikkeamia (4.3.2.), morfofonologisiin poikkeamiin kuuluvia *n*-loppuisia *sti*-adverbi- ja translatiivimuotoisia tapauksia (4.3.3.) ja viimeisenä lapsen luomia sanoja (4.3.4.).

4.3.1. Fonologiset poikkeamat

Kun lapset alkavat ensimmäistä kertaa tuottaa sanoja, he saattavat kehittää jokaiselle sanalle omat ääntämISRutiinit. Tämä näkökulma selittää, miksi lapsi voi ääntää joissakin sanoissa järjestelmällisesti tietyn foneemin, mutta korvaa sen muissa sanoissa jollakin toisella foneemilla. Hän ei siis mahdollisesti ole ymmärtänyt, että yksi ja sama foneemi edustuu samanlaisena eri sanoissa. (Reich 1986: 59.)

Yksi tällainen aineistosta ilmi tullut Sofian fonologinen poikkeama esiintyy sanoissa *muomailla* ja *muomailumaha* 'muovaila ja muovailuvaha' (esimerkki (13)). Niissä tapahtuu sananalkuisesta *m*:stä lähtevä täydellinen progressiivinen kaukoassimilaatio, jossa nasaalisuuden piirre levittyy (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2004: 104).

- (13) Sofia: **muomaileppa** siinä
 Liisa: kiitos mitä minä näistä **muomailen**
 Sofia: mitä
 Liisa: mitä mää näistä **muovailen**
 Sofia: voisit **muomailla** vaikka jotain
 Sofia: tarvitsetko lihaa-, lisää **muomailumahaa** (Video 2)

Mielenkiintoisen tästä piirteestä tekee se, että kun Liisa käyttää Sofian tavoin sanaa *muomailla* (Liisan ensimmäinen puheenvuoro esimerkissä (13)), Sofia ei ehkä tunnista sanaa, koska kysyy vain *mitä*. Kun Liisa korjaa käyttämänsä muodon fonologisesti norminmukaiseksi, Sofia osaa vastata.

Sofian äiti on merkinnyt muistiin fonologisia poikkeamia sisältävät *panda* tai *banda*, jotka molemmat tarkoittavat 'hiuspantaa'. Kun lapsi ääntää [panda], tapahtuu osittaista progressiivista lähiassimilaatiota. *t* on dentaalinen konsonantti, jolloin kieli osuu ääntäessä hampaiden takaosaan. *n* on alveolaarinen konsonantti, jolloin kieli osuu hammasvaltiin. Tällöin *nt*-yhtymässä kieli joutuu muuttamaan paikkaa. *n* ja *d* taas ovat molemmat ääntöpaikaltaan alveolaarisia, joten ne on helppo ääntää peräkkäin. (VISK 2008 § 5.) *banda*-tapauksessa soinnillisuus on levittänyt sanan alkuun regressiivisesti *n*:stä. Videoaineistossani esiintyy kerran vielä yksi erilainen ääntämismuoto *banta* (esimerkki (14)).

- (14) *tältä lähti nyt tämä **banta*** (Video 6)

Esimerkissä (14) *nt*-yhtymä ääntyy norminmukaisesti, mutta sananalkuinen *p* on soinnillistunut *b*:ksi. Sofia on siis todennäköisesti luonut itselleen mallin, jonka mukaan *panta*-sanassa on soinnillisena joko *b* tai *d* tai molemmat.

Toisen ikävuoden lopulla Sofia oppi äidin kertoman mukaan ääntämään *r*:n. Uusi opittu äänne levisi myös *t*:n heikkoihin asteisiin, joissa aiemmin oli ollut *l*. Piirre näkyi aineistossakin (esimerkit (15) ja (16)).

- (15) ***läh**(retääñ) (kä)velylle s(— —) kum puuro viilenee s(— —) isäkarhu* (Video 1)
 (16) *minä käyjj joskus sinulle' 'ostaan **uuren**, pastillin* (Video 2)
 (17) *hyppääs sänkyysi, niil **lähdettään*** (Video 6)

Esimerkistä (17) huomataan, että Sofia on oppinut jo ääntämään *d*:n, joten hänen foneemistonsa on 3;5-ikäisenä aikuisen kielen tasolla. Hän siis osaa ääntää kaikki suomen kielessä käytettävät foneemit. Seuraavaksi keskityn morfologisiin poikkeamiin.

4.3.2. Morfologiset poikkeamat

Tässä luvussa käsittelem Sofian puheen morfologisia poikkeamia. Koska suomen kielessä on paljon morfologisia sääntöjä, suomea omaksuvilla lapsilla poikkeamat taivutusmuodoissa ovat melko yleisiä. Morfologisia poikkeamia esiintyy lapsilla usein astevaihtelu- ja monikon partitiivimuodoissa. Myös vartalomuutokset voivat aiheuttaa haasteita taivutuksessa. (Liikanen 1991: 73.)

Lapsenkielessä tavataan paljon erilaisia analogioita liittyen monikkovartalon muodostukseen ja monikon partitiiviin (Laalo 2011: 207). Seuraava esimerkki (18) on videolta, jolta en ottanut mitään muuta kuin tämän lyhyen keskustelun, koska videolla kuului niin paljon taustahälyä ja muiden puhetta. Keskustelussa käy ilmi, miten hankala lapselle monikon partitiivi voi olla (esimerkki (18)).

- (18) Sofia: *eihän lapsilla olep **puhelimioita***
 Liisa: ***puhelimioita** niinkö*

Sofia: ***puhelimi-**, **puhelimin-** tuota [osoittaa puhelinta] **puhelim(i)nta**, eihän lapsilla olep **puhelinta**, niillä ei olep **puhelinta***

Laalon (2011) mukaan tässä tapauksessa lapsi käyttää yhtä monikon partitiivin analogiamallia, *VitA*-skeemaa. Yleensä skeemassa vartalon loppuvokaali joko säilyy muuttumattomana tai *A* muuntuu *O*:ksi. (Laalo 2011: 209.) Tässä Sofia oli mahdollisesti käsittänyt *puhelimia puhelini*-sanana vartaloksi ja muodosti monikon partitiivin *VitA*-skeeman avulla *puhelimia*-vartalosta (*tuplamorfologiaa*, ks. Salminen 2018: 29, Kovács 2001: 197).

Koska monikon partitiivin *puhelimia* muodostaminen osoittautui Sofialle niin haastavaksi, hän päätyi lopuksi käyttämään yksikön partitiivimuotoa *puhelinta*. Sofia toistaa kaksi kertaa esimerkin (18) lopussa ”*eihän lapsilla olep **puhelinta**, niillä ei olep **puhelinta***”, aivan kuin hän yrittäisi varmistaa itselleen oikean muodon.

Laalon (2011) mukaan lapsille on tyypillistä käyttää kielenkehityksensä ensimmäisistä verbeistä vokaalivartalaisia yksikön 2. persoonan imperatiivia ja yksikön 3. persoonan indikatiivia. Tämän takia lapsen kielitajussa vokaalivartalot saavat vahvan aseman. Kaksi- ja kolmevartalosisissa verbeissä saattaa usein esiintyä passiivissa analogisia tasoituksia. Laalon tutkimuksessa yhdellä lapsella ilmeni vielä 4;8-vuotiaana *päästä*-verbistä vokaalivartaloineen muoto *pääsettiin* (Laalo 2011: 236, 238.) Aineistossani Sofia sanoi täysin saman muodon 3;0-vuotiaana (esimerkki (19)).

(19) Sofia: ***pääsettii*** ’ulos [’päästiin’] (Video 1)

Aineistossa ei esiintynyt muita vokaalivartalaisia analogiamuotoja, mutta konsonantti- ja vokaalivartalaisia passiiveja, kuten ”*mennäänkö toiseen kauppaan*” (Video 1), esiintyi. Aineiston perusteella tämä *pääsettii*-tapaus oli todennäköisesti Sofian kieleen kuulumaton lipsahdus.

Liikanen (1991) havaitsi tutkimuksessaan lapsille olevan tavallisempaa yleistää astevaihtelusoitoja vahva aste kuin heikko aste (Liikanen 1991: 25). Myös Sofia käyttää aineistossa kerran vahvaa astetta genetiivissä ”*rumpun*” (esimerkki (38) s. 23). Sekin on todennäköisesti puheeseen kuulumaton lipsahdus, koska muita tapauksia ei ilmene.

4.3.3. *n*-loppuiset sananmuodot

Seuraavissa luvuissa tarkastelen Sofian kielen erityispiirrettä, *n:n* lisäämistä *sti*-adverbien ja translatiivipäätteisten sananmuotojen loppuun. Sofialla tämä piirre on vaihteleva, joissakin yhteyksissä hän sanoo muodot täysin norminmukaisesti. Aineistossa ilmeni Sofian sanomina *-sti*-päätteisiä adverbeja sekä translatiivipäätteisiä sananmuotoja yhteensä 15. Taulukosta 2 näkyy, missä aineiston videoissa muotoja esiintyi.

TAULUKKO 2. Videoissa esiintyvät *sti*-adverbit ja translatiivipäätteiset muodot sekä niiden *n*-loppuisten muotojen määrät.

	<i>-sti</i>-päätteiset adverbit ja translatiivipäätteiset muodot	<i>-n</i>-loppuiset muodot
Video 1	5	4
Video 2	4	2
Video 3	2	1
Video 4	2	1 (+1 ¹)
Video 5	1	0
Video 6	1	1
Yhteensä	15	9 (+1)

Taulukon 2 mukaan Sofia lisäsi yhdeksän kertaa *sti*-adverbin tai translatiivimuotoisen sananmuodon loppuun *n:n*, joten hän äänsi muodot normin mukaan viisi kertaa. Yksi videossa 4 esiintyneistä tapauksista oli epäselvä, joten merkitsin sen taulukkoon sulkujen sisään (ks. alaviite 1). Norminmukaisista muodoista (ks. esimerkki (20)) kahden edellä oli kuultu aikuisen malli (ks. esimerkki (21)).

- (20) Liisa: *saako niiltä vaatteet pois*
 Sofia: *saa tälle, leikistiv voi ottaa* (Video 2)
- (21) Liisa: *saako tätä syyä oikeesti*
 Sofia: *le-, joo*
 Sofia: *saa syyä oikeest(i)* (Video 3)

Kaksi kertaa lapsen sananmuoto oli mallin jälkeen *n*-loppuinen (esimerkit (22) ja (23)). Näistä jälkimmäistä esimerkkiä (23) tarkastelen enemmän luvussa 4.3.3.3.

¹ Tapaus on rajageminaatiotapaus, josta kerron tarkemmin kohdassa 4.3.3.3.

- (22) Liisa: *mne varovasti*
 Sofia: *niin minä olenkin tääl(l)ä varov(astin)* (Video 1)
- (23) Liisa: *nukutatko sää sen koko yöksi vai päiväksi*
 Sofia: *(päivä)ksin*
 Sofia: *päiväksin nukutan* (Video 4)

Näyttää siis siltä, että Sofialla norminmukaisuuteen ei varsinaisesti vaikuta aikuisen malli, vaan *n:n* käyttö sananmuotojen lopussa on satunnaista ja melko epäloogista. Seuraavaksi käsittelen tarkemmin *sti*-adverbitapauksia.

4.3.3.1. *sti*-adverbitapaukset

Aineistossani esiintyi Sofian sanomina *sti*-adverbeja yhteensä 10 kertaa, joista kuuden lopussa ääntyi *n* (esimerkit (24), (25) ja (26)). Normin mukaisesti *sti*-adverbien lopussa ei kuuluisi ääntyä muuta kuin mahdollinen loppukahdennuksen aiheuttama konsonantti, kuten esimerkissä (20) *leikistiv voi*.

- (24) Sofia: *kävin kiireestij kaupassa* (Video 1)
- (25) Sofia: *täälähän oli se siilipeli täälä, kaupassa*
 Liisa: *niinkö*
 Sofia: *nii, iha oikeestin* (Video 1)
- (26) Liisa: *äiti saako ruohoo syyä*
 Sofia: *öö, leikistin* (Video 3)

Laalon (2011) mukaan lapsen kielestä voidaan erottaa erilaisia analogiatyyppejä. Analogiat ovat mallin mukaan tehtyjä muotoja. Kielenkehityksen tarkkailulle analogiamuodot ovat tärkeitä, koska niistä voidaan havaita lapsen kielellisen prosessoinnin alkaneen. Lapsi tekee analogioidensa pohjalta päätelmiä ja tuottaa muotoja, joita ei ole aiemmin kuullut muodostettavan. (Laalo 2011: 26) *n*-loppuiset tapaukset voivat siis olla analogiamuotoja *in*-adverbeista. Jos lapsi on oppinut esimerkiksi sanan *hyvin* ennen *sti*-adverbeja ja on käsittänyt molempia käytettävän samassa funktiossa, on hän voinut analogian avulla yhdistää niiden päätteet.

VISK:n (2008) mukaan joillakin *in*-adverbeilla, joilla on kantasana adjektiivi, on *sti*-adverbi vastineenaan. Esimerkkejä tällaisista tapauksista ovat *kovin ~ kovasti* ja *hyvin ~*

hyvästi, joista jälkimmäinen *hyvästi* ei ole yleiskielessä. (VISK 2008 § 388.) Olisi mielenkiintoista tutkia, esiintyykö lapsilla useinkin vaihtelua puheessaan näiden *in-* ja *sti-*adverbien välillä.

Savosen (2019) tutkielmassa Nooalla ilmenee samanlaisia *n*-loppuisia *sti*-adverbeja. Savonen olettaa Nooan muodostaneen varhaismorfologisessa vaiheessa analogian, jolla tämä on yrittänyt yhdenmukaistaa *sti*-adverbeja valmiiksi osaamiinsa muotoihin, kuten *n*-päätteisiin (VISK 2008 § 388 mukaan *in*-päätteisiin) adverbeihin, esimerkiksi *hyvin* ja *oikein*. (Savonen 2019: 32.)

Translatiivitapauksiin analogiaselitys ei olekaan niin selkeä. Seuraavaksi käsittelemme lähemmin translatiivitapauksia.

4.3.3.2. Translatiivitapaukset

Translatiivi on tilanmuutos- ja resultatiivimuoteissa sekä tulorakenteessa esiintyvä suuntasija. Se ilmaisee, miksi tai millaiseksi joku tai jokin muuttuu, tulee, nimitään, tulkitaan tai tarkoitetaan. (VISK 2008 § 1259.)

Translatiivimuotoisia sanoja ilmeni aineistossa viisi kertaa. Niistä neljässä tapauksessa lapsi sanoi sanan lopussa *n:n*, kuten esimerkeissä (28) ja (29), ja yhden kerran hän äänsi norminmukaisesti ilman *n:ää* (27). Kahdessa tapauksessa neljästä lapsi äänsi aikuisen mallin jälkeen sanan loppuun *n:n* (esimerkki (30) (aiemmin esimerkki (23))).

- (27) Sofia: *mutta mitä myös haluat tö, synttärilahjaksi* (Video 1)
- (28) Sofia: *mitähän minä ostan sinulle herkuksi* (Video 2)
- (29) Sofia: *arja - - ihan kohta kävelee sinne niitten t- minun ta- nn mejän talloon, ja sitten se jää tänne koko yöksi* (Video 2)
- (30) Liisa: *nukutatko sää sen koko yöksi vai päiväksi*
 Sofia: *(päivä)ksi*
 Sofia: *päiväksi* *nukutan* (Video 4)

Translatiivimuotojen *n*-loppuisuus on mielenkiintoinen ilmiö. Toisin kuin edellisen luvun kuin *sti*-adverbeissa, näissä analogiaselitys ei ole selvä. Mahdollista on, että Sofia on luonut analogian *sti*-adverbien pohjalta ja käyttää sitä samalla tavalla *i*-loppuisissa translatiivimuotoisissa sanoissa.

4.3.3.3. Rajageminaatiot

Rajageminaatiot liittyvät olennaisesti translatiiveihin ja *sti^x*-adverbeihin, koska ne molemmat kuuluvat rajageminaatiollisiin muototyypppeihin (VISK 2008 § 34). *sti*-adverbit kuuluvat rajageminaatiollisiin muototyypppeihin, eli ne aiheuttavat sananrajaisen sandhi-ilmiön puheessa. Sanamuodon loppuun merkitään kielitieteessä yleensä rivinylinen ^x kertomaan jäännösloputuksesta, abstraktista morfofoneemista, esimerkiksi *leikisti^x* ja *oi-keasti^x*. Rajageminaatio saa aikaan sen, että seuraavan sanan alkukonsonantti geminoituu, esimerkiksi *nopeasti^x ruokaa*. Myös translatiivissa esiintyy rajageminaatiota, mutta harvemmin. (VISK 2008 § 34.) Aineistossani rajageminaatiotapauksia *sti^x*-adverbeissa ja translatiivimuotoisissa sanoissa oli aika vähän. Lieko (1994) onkin kirjoittanut havainnosta, että suurin osa *-sti^x*-adverbeista esiintyy tauon edellä (1994: 9), ja näin oli myös minun aineistossani.

Aineistossa ilmenneistä *sti*-adverbeista ja translatiivipäätteisistä muodoista oli viisi loppukahdennustapauksia, muut olivat ennen taukoa, jolloin loppukahdennusta ei tapahdu. Viidestä tapauksesta kolmessa ääntyy selvästi loppukahdennus, kahdessa *n*-tapauksessa tapahtuu nasaaliassimilaatio (esimerkit (31) ja (32)). Siinä sanan lopussa oleva nasaali, eli tässä tapauksessa *n*, ääntyy seuraavana äännettävän klusiilin (tässä *k*) kanssa sama-paikkaisena [ŋ] (VISK 2008 § 4).

- (31) kävin **kiireesti^ŋ** kaupassa (Video 1)
- (32) **tietysti^ŋ** k(e)ŋŋ(ä)t (j)a(l)assa (Video 6)
- (33) **varovasti^t** 'otetaa, ups (Video 2)
- (34) saa tälle, **leikistiv** voi ottaa (Video 2)
- (35) **päiväksin** nukutan (Video 4)

Yksi tapaus, esimerkki (35) ”*päiväksin nukutan*”, on hieman epäselvä. Siinä sanan lopussa ääntyy *n*, mutta siitä on mahdotonta sanoa, onko se lapsen oma lisäys vai oikea loppukahdennustapaus. Puhetilanteen kontekstissa tarkastellessa (ks. esimerkki (30) s. 19) voidaan kuitenkin olettaa, että *n* on lapsen lisäämä, koska hän lisää edellisessä puheenvuorossaan samaan sanaan *n:n*.

Yksi selitys *n*-loppuisille tapauksille voisi olla rajageminaatio. Sekä *sti*-adverbien että translatiivimuotoisisten sanojen lopussa on jäännöslopuke, joka laukaisee geminaation (VISK § 34). Jäännöslopuke ikään kuin vaatii sananmuodon loppuun jonkin konsonantin. Koska Sofia tuottaa rajageminaation kaikissa tapauksissa, voi olla, että hän on luonut analogian *päiväksin nukutan* -tyyppisistä tapauksista. Tämän analogian ja *sti*-adverbien mahdollisen *in*-adverbien motivoiman analogian pohjalta Sofia lisää joissakin tapauksissa *n:n* sananmuotojen loppuun.

4.3.4. Lapsen luomat sanat

Kun oikeaa sanaa ei omasta sanastosta löydy, täytyy tehdä luovia ratkaisuja (ks. Oikarinen 1987: 60). Terttu Orpana (1984) kirjoittaa, että leikkitilanteissa lapsi saattaa keksiä sekä sanan että sen tarkoitteen, josta aikuinen ei välttämättä aina edes pääse selvytyteen. Hänen mukaansa lapsen kehittelemät omat sanat, joiden merkitys ei aina ole selvä, ovat lapselle kuin kielellisiä leluja. (Orpana 1984: 16–17.)

Orpanan (1984: 16) mukaan lapsi on kiinnostunut oudoista sanoista. Aineiston perusteella olen samaa mieltä. Vaikka siellä ei ole kovin monta kertaa Sofian luomia sanoja, ne muutamalta sieltä löytyvät ovat hyvin luovia ja mielenkiintoisia.

Sofian ollessa 3;5-vuotias äiti on merkinnyt muistiin sanat *effi* tai *iffi*, jotka olivat Sofian leikissä ’kirjakaupan nimiä’, sekä *pribido* ja *brasilialta*. Sofia haisteli kukkia ja sanoi toisten kukkien haisevat *pribidolta* ja toisten *brasilialta*. *Brasilialla* hän saattoi tarkoittaa ’basiликаa’, koska sana ja sen merkitys ovat hänelle tuttuja, mutta varmasti sanan merkitystä

tai perää ei voi tietää. Sofia on saattanut kuulla joskus maan nimen *Brasilia*, mutta todennäköisesti hänellä ei ole tietoa sanan merkityksestä. Näiden esimerkkien pohjalta voin sanoa, että ainakin Sofiaa kiehtoivat vierasperäiset äänteet *f*, *b* ja *d*.

Koska suomen kielessä käytetään melko harvoin esimerkiksi [f]-äännettä, Sofia ehkä halusi leikissään nimeämisessä käyttää sitä, jotta nimi kuulostaisi jotenkin erikoisemmalta, oikeammalta tai aikuismaisemmalta. *effi* ja *iffi* vaihtelivat kirjakaupan nimenä leikin aikana, joten nimi selvästi oli vain kertaluontoinen luomus, jonka lapsi itsekin unohtaa nopeasti, jopa kesken leikin (ks. Orpana 1984: 16).

Orpana (1984: 16) on havainnut, että tiettyihin tilanteisiin ja ympäristöihin tarvitaan erityisterminologiaa. Myös Sofia oli mahdollisesti hahmottanut tämän, mikä voisi selittää *pribidon* ja *brasilian* käytön: ne ovat ikään kuin kukkien hajujen erityisterminologiaan kuuluvia sanoja.

Hyrkäs (1989: 84) luokittelee lapsen uudissanat johtamalla, sanoja yhdistämällä ja sanaluokkien välisistä siirtymistä syntyneiksi. Aineistossani esiintyy kaksi yhdistämällä luotua uudissanaa (esimerkit (36) ja (37)).

(36) Sofia: *teen sinullek keksipannareita* (Video 1)

(37) Liisa: *missä sää paistat ne*

Sofia: *paistin, esineellä*

Liisa: *aivam mikäs se semmonen on*

Sofia: *täälä. täälä, täälä ulkona on semmonen esitys*

Sofia: *dym dämmönen, sitten dybs nyt ne on ka- paistumassa täälä ulkona* (Video 1)

Hyrkäksen (1989: 85) tutkimuksessa lapsen luomien yhdyssanojen perus- ja määriteosat ovat yleensä käytössä olevia nominatiivimuotoisia substantiiveja. Esimerkissä (36) Sofian uudissana *keksipannareita* vastaa muuten Hyrkäksen havaitsemaa mallia, mutta yhdyssana on taipunut partitiivissa. Esimerkissä (38) Sofia luo sanan *paistinesine*. Aiemmin videolla hän etsii paistinpannua, joten todennäköisesti *paistinesine* tarkoittaa 'paistinpannua'. Hän ei kuitenkaan osannut selittää sanansa merkitystä, vaan kertoi luovasti hieman aiheesta ohi käyttäen toiminnan ääntä kuvaavia onomatopoeettisia sanoja *dym* ja *dybs* (ks. Hyrkäs 1989: 101–105).

Yksi Sofian äidin ylös kirjaama uudissana on *vilkkumet*, joka tarkoittaa 'tuulilasin pyyhkimä'. Sana esiintyy esimerkiksi tällaisessa yhteydessä: "Laita äiti ne vilkkumet päälle".

Vilkkumet on *in*-suffiksilla muodostettu johdos, joka esiintyy vain monikkomuodossa (yksik. ?*vilkkuin*). *Vilkkumet* on saman tyyppinen uudissana kuin esimerkiksi *hiihtimet*, jota Sofia myös käytti. (ks. Lieko 1998: 550, 553.)

Seuraavassa keskustelussa (esimerkki (38)) Sofia ei ilmeisesti uskalla edes yrittää *ksylofonin* lausumista. Hän ei välttämättä ole koskaan aiemmin kuullut sanaa, joten hän käyttää luovasti äänteitä hyväkseen ja sanoo *pöpp(ö)dpp*. *Pöpp(ö)dpp*-ilmauksen voisi luokitella nonsense-sanaksi eli lapsen höpösanaksi (Karjalainen 1992: 121).

- (38) Sofia: *mikähän tämä*
 Liisa: *öö*
 Sofia: *rumpun*
 Liisa: *soittokapula*
 Sofia: *miss(ä) (o)n rumpu*
 Liisa: *no sillä on ehkä soitettu(n) sitä ksylofonia*
 Sofia: *missä (o)n, missä (o)n pöpp(ö)dpp*
 Liisa: *(mi)kä*
 Sofia: *mitä sinä soittelet aina tällä*
 Liisa: *ksylofonia* (Video 1)

Esimerkistä päätellen Liisalle ei ole heti täysin selvää, mitä Sofia tarkoittaa itse keksimälään ilmauksella. Tarkentavan kysymyksen ja selityksen jälkeen sanan merkitys selviää kuitenkin.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tutkimuksen alussa harkitsin tutkivani ainoastaan *n*-loppuisia muotoja. Aineistoni oli kuitenkin niin monipuolinen, että laajensin tutkimuskohdettani tutkimukseni edetessä. Loppujen lopuksi tutkin melko laajasti Sofian puheessa ilmeneviä lapsenkielen piirteitä ja piirteitä, jotka poikkeavat yleispuhekielestä.

Tutkimuskysymykseni oli:

Millaisia yleispuhekielestä poikkeavia morfofonologisia piirteitä ja sanavalintoja lapsen puheessa esiintyy?

Halusin siis saada selville, millaisia poikkeamia yleispuhekielestä Sofian kielessä esiintyi. Luokittelin puheesta litteroitaessa lapsenkielisyydet, yleiskielisyydet ja yleispuhekielisyydet, joista yleispuhekielisyydet jätin käsittelemättä tarkemmin. Lapsenkielisyydet jaottelin vielä kielen eri osa-alueiden mukaan fonologisiin, morfologisiin, morfofonologisiin ja sanastollisiin piirteisiin.

Yleiskielisyyksistä erotin ulkoa opitun yleiskielen ja elävät yleiskielisyydet. Käsittelin ulkoa opitussa yleiskielessä tarinan ulkoa kertomista kesken leikkien. Sofialle luetut kirjat vaikuttavat todennäköisesti hyvin vahvasti hänen kielessään esiintyviin yleiskielisyyksiin. Eläviksi yleiskielisyyksiksi katsoin Sofian spontaanin puheen yleiskielisyydet, jotka tulivat usein puheenvuoron loppua kohti mennessä. Hän siis mahdollisesti muisti kesken puheen puhuvansa jonakin leikin roolihenkilönä, jonka puheeseen yleiskieli kuului.

Fonologisia poikkeamia esiintyi useimmiten sanoissa *muovailla* ja *muovailuvaha*, jotka Sofialla ääntyivät [muomailla] ja [muomailumaha]. Niissä tapahtui sananalkuisesta *m*:stä lähtevää täydellistä progressiivista kaukoassimilaatiota. Mielenkiintoista oli, että Sofia ei todennäköisesti ymmärtänyt Liisaa, kun tämäkin käytti lapsenkielistä muotoa *muomailla*.

Selkeimmät morfologiset poikkeamat Sofialla esiintyivät monikon partitiivitapauksissa, ja hän muodostikin esimerkiksi mielenkiintoisen muodon *puhelimioita*. Aiemmissakin tutkimuksissa oli ilmennyt, että monikon partitiivien muodostus tuottaa ongelmia vartalomuutosten ja varioivien päätteiden vuoksi. Useissa tapauksissa poikkeavat muodot aiheutuivat lapsen luomien analogioiden seurauksena.

Morfofonologisista piirteistä tutkin Sofian *sti*-adverbeja ja translatiivimuotoisia sanoja, joihin hän toisinaan lisäsi *n:n* loppuun. Tulin siihen tulokseen, että *n*-loppuiset *sti*-adverbitapaukset voivat olla analogiamuotoja *in*-adverbeista ja translatiivitapaukset voivat taas olla analogioita *sti*-adverbien pohjalta. Toisaalta sekä *sti*-adverbien että translatiivimuotoisten sanojen lopussa on jäännösloppuke, joka ikään kuin vaatii sananmuodon loppuun jonkin konsonantin. On siis mahdollista, että Sofia on luonut analogian *päiväks in nukutan* -tyyppisistä tapauksista, joissa rajageminaatio aiheuttaa sanan loppuun *n:n*.

Lapsen puheessa ilmeni luovia tapoja selvittää tilanteista, joissa omasta sanastosta ei löytynyt haluttua sanaa. Näissä tilanteissa Sofia loi omia uudissanojaan, joiden merkitys joko selvisi kyselyn jälkeen tai jäi epäselväksi. Aineiston uudissanojen pohjalta on mahdollista sanoa, että ainakin Sofiää kiehtoivat vierasperäiset äänteet, kuten [d], [b] ja [f]. Lähes kaikki aineiston lapsenkieliset sanat esiintyivät vain kerran, eli ne olivat kuin kertakäyttöisiä luomuksia, jotka unohtuivat jopa kesken leikin.

Tutkimukseni aineisto on kerätty leikkiutilanteissa. Tämän vuoksi tutkimustuloksia ja tekemiäni havaintoja ei suoraan voi yleistää lapsen kieleen kuuluviksi. Uskoisin, että Sofia ei esimerkiksi käyttäisi yleiskieltä normaalissa keskustelutilanteessa, vaan ainoastaan osana leikkiä. Aineistoni sopii siis hyvin erityisesti leikin kielen tutkimukseen. Koska tutkin ainoastaan yhden lapsen kieltä, ei tuloksia voi leikin kielen kannaltakaan yleistää täysin. Joiltakin osin tulokset kuitenkin vastasivat aiempaa tutkimusta, joten niitä voi todennäköisesti hyödyntää jatkossa.

Tutkimukseni aineisto on hyvin monipuolinen sen suppeudesta huolimatta, ja tutkimusta tehdessäni minulle nousi monia mielenkiintoisia jatkotutkimusmahdollisuuksia mieleen. Leikin kielen tutkiminen paljon tarkemmin kiehtoisi. Sofia esimerkiksi aineistossa selostaa leikin tapahtumia huutamalla, aivan kuin hän oikeasti olisi ollut ulkona ja Liisa talon sisällä. Todellisuudessa he olivat vain parin metrin päässä toisistaan, joten huutaminen ei olisi ollut tarpeellista.

Aineistossa Sofia ainakin kerran kertoi satua ulkomuistista. Olisi kiinnostavaa tutkia, minkälaisia tarinoita lapsen puheessa esiintyy. Tarinan kertominen voi olla olennainen osa leikin rakennetta, tai lapsi saattaa kertoa muuten vain omia tai hänelle luettuja kertomuksia. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia, miten kirjat, joita lapselle luetaan, vaikuttavat tämän kielenkehitykseen ja sanastoon. Sofia sanoi jossakin leikissä ”*sammuttakaa*

lamppu ennen kuin käynte vuoteeseen”, ja voisin kuvitella, ettei hänen kotonaan puhuta vuoteista vaan sängyistä.

Sofia käyttää aineistossani hienosti kohteliaisuusfraaseja ja voisikin olla hyvin antoisaa tutkia lasten käytöstapa- tai kohteliaisuuskieltä. Tutkimuskohteena olisivat siis esimerkiksi aineistossa ilmenneet konditionaalimuotoiset pyytävät kysymykset, kuten ”*voisitko panna ikkunan kiinni*”. Kohteliaisuuskielen kehittymistä voisi tutkia eri ikävaiheissa tai vertailla eri lasten välillä. Toisilla kohteliaisuusfraaseja esiintyy mahdollisesti huomattavasti vähemmän kuin toisilla.

LITTEROINTIMERKIT

<i>varovasti'</i> <i>'otetaa</i>	laryngaaliklusiili (heittomerkki)
<i>seittemä(lt)</i>	epävarmasti kuultu (sulkeet)
<i>puhelimi-</i>	kesken jäänyt sana (yhdysviiva)
<i>(--)</i>	ei voi kielellistää
<i>- -</i>	jotakin epäolennaista jätetty pois
<i>[osoittaa puhelinta]</i>	puheeseen kuulumattomat huomautukset ja lisäykset (hakasulkeet)
<i>öö, leikistin</i>	tauko puheessa (pilkku)
<i>kultakutri ja</i>	
<i>kolme karhua.</i>	virkkeeksi tajuttava lausuma, jos tasainen intonaatio (piste)
<i>ŋ</i>	äng-äänne

LÄHTEET

- Bedtime Stories Collection 27.1.2015. Kultakutri ja kolme karhua [video]. Haettu osoitteesta <https://www.youtube.com/watch?v=ulMrEEWZBbs>
- HYRKÄS, EILA 1989: *Jannen lapsenkielen erityispiirteitä iässä 2.5 - 4.7*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- IKOLA, OSMO 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. – *Sananjalka* 14 s. 16–26. <https://doi.org/10.30673/sja.86364>.
- KARJALAINEN, MERJA 1992: Lapsellisia sanoja. – Heikki Nyysönen & Leena Kuure (toim.), *Kielen ja kulttuurin omaksuminen* s. 115–130. AFinLA:n vuosikirja 50. Jyväskylä.
- KAUPPINEN, ANNELI 2012: Lapsenkielen tutkimus. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. s. 587–593.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: SKS.
- KOIVUSALO, ESKO 1979: Mitä on yleiskieli? – *Virittäjä* 83 (3), 216. <https://journal.fi/virittaja/article/view/37113>.
- KOVÁCS, MAGDOLNA 2001: *Code-switching and language shift: In Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN:NBN:fi:kotus-201433. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 11.11.2020 (23.11.2020).
- KUNNARI, SARI – SAVINAINEN-MAKKONEN, TUULA (toim.) 2004/2003: *Mistä on pienten sanat tehty. Lapsen äänteellinen kehitys*. Porvoo: WSOY.
- LAALO, KLAUS 2011: *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1309. Helsinki: SKS.
- LIEKO, ANNELI 1998: Lapsen kielen uudissanat. – *Virittäjä*, 102(4), 550. <https://journal.fi/virittaja/article/view/39105>
- 1994: Loppukahdennuksen oppiminen. – *Virittäjä*, 98 (3), 406. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38722>.
- LIIKANEN, IRMA 1991: *Luovuus lapsen kielenomaksumisessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.

- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä*, 108 (3), 322.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/40346>.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OIKARINEN, HILKKA 1987: *Oululaistytön lapsenkielen piirteitä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- ORPANA, TERTTU 1984: »Puromustervoita ja käpsänöitä» eli leikistä, kielestä ja mielikuvituksesta. – Terttu Orpana (toim.), *Vuosiartikkelit 1984* s. 1–46. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksenjulkaisuja 11. Tampere: Tampereen yliopisto.
- REICH, PETER A. 1986: *Language development*. New Jersey: Prentice-Hall.
- SAARIKOSKI, TARJA 1976: Hanhiemon satuaarre (8. p. ed.). Porvoo: WSOY.
- SALMINEN, JOHANNA 2018: *SUOMI–ESPANJA-KOODINVAIHTO FACEBOOK-YHTEISÖSSÄ*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- SAVONEN, TERHI 2019: *”TÄÄLTÄ TULEE VÄLIPALAAJA!” Tutkimus lapsenkielen johdoksista*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- VILJAMAA, ELINA – YLIHERVA, ANNELI 2020: Leikki on kaikki. – Elina Niemitalo-Haapola, Sini Haapala & Soile Ukkola (toim.) *Lapsen kielenkehitys: Vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*. Jyväskylä: PS-kustannus. s. 205–223.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etu-sivu.php>.